

فانتزی

در ادبیات کودکان

محمّد به فیض نژاد — دکتر شانس ارشد پیش از دبستان

کلیدواژه‌ها: فنتزی، ادبیات کودکان، پیش دبستی، آینده

سر آغاز

پیش از پرداختن به «موضوع اصلی بهتر است اشاراتی به تعاریف فنتزی در فرهنگ‌ها بنماییم. در فرهنگ‌های زبان انگلیسی تعاریفی از فنتزی آمده که از میل آن‌ها می‌توان به ماهیم زیر اشاره کرد: تحیل، هوی و هوس، نوآوری‌های خیالی و ابداع تحیلی.

در فرهنگ معین «ماهیم زیر برای فنتزی آمده است

۱. خیال و تصور، ۲. هوی و هوس، ۳. تخیل، ۴. (در تفلول روزنامه‌ها) نوشته‌ای که پای‌بند اصول خاص یک سبک نباشد و ناشی از تعکرات نویسنده و برای تخیل نوشته شده باشد و آهنگی بی‌قاعده و آزاد که مبنی لوها و تحلیلات آهنگ‌ساز باشد»

به عبارت دیگر، فنتزی به آن بخش از ادبیات گفته می‌شود که در آن وقایع، فضاها و شخصیت‌های ناشی خارج از ظن و یورها حضور داشته باشند. فنتزی ناشی است که احتمال وقوع آن در دنیای واقعی نمی‌رود و به همین دلیل، آن را ادبیات تحیلی غیرممکن نام نهادند. در این داستان‌ها حیوانات سخن می‌گویند، اجسام بی‌روح جل می‌گیرند و شخصیت‌ها با غول می‌کزند یا بندگی می‌کنند.

کرنی چاکوفسکی، «متفقد ادبی و نویسنده بی‌برجسته‌ی کتاب کودکان شوروی سابق، می‌نویسد: «فنتزی از نغمه‌ترین ویژگی ذهن انسان است و نه تنها نباید آن را پایمال کرد بلکه همانند پرورش حساسیت به موسیقی باید آن را از سال‌های اولیه‌ی کودکی، پرورش داد. ارزش چنین قصه‌هایی در این است که تفکر و واکنش‌های عاطفی کودکان را بسط می‌دهد و در صحن، هویت او را غنی و توانمند می‌کند.»

روان‌شناسان، فنتزی را یک دفاع در برابر واقعیات ناخویند فشار روانی انسان می‌دانند؛ چرا که در یک اثر فنتزی، علاوه بر گرایش به تحیلات و موهومات معمولاً جنبه‌های فکاهی نیز وجود دارد. به عبارتی، فنتزی را دفاع در برابر واقعیات ناخویند روانی، یک ناروی مسکن برای

درمان شکست‌ها، امیل ارمان شده و ناگهانی‌های لسان تلقی می‌کند.

تقسیم‌بندی فانتزی

به طور کلی، فانتزی‌ها در ایران به دو گروه عمده تقسیم می‌شوند: فانتزی عام و فانتزی مدرن.

در فانتزی عام، نویسنده از عناصر ادبیات پیشین استفاده می‌کند و آن‌ها را به دنیای حاضر کودکان و نوجوانان می‌کشاند؛ به عبارتی، فانتزی عام بسیار حوضی ساخت است و مشخصاتش این است که به خواننده کمک می‌کند تا خودش تحیل را به شکل «تقسیم از دل نمانش بیرون بکشد» این نوع فانتزی پیش‌تر مورد استقبال نویسنده‌گان و خواننده‌گان قرار می‌گیرد، اما در فانتزی مدرن خواننده در جستجوی تحیل نیست، بلکه تحیل به لواط می‌شود. در هر دو نوع فانتزی، وجوه «شترکی» مانند تکراری نبودن محتوا، قرار گرفتن عناصر جدا از هم در محور هم‌نشینی و ترکیب عناصر برای خلق اثری بدیع به چشم می‌خورد.

اصول اساسی فانتزی

فانتزی از اصولی پیروی می‌کند که عبارتند از:

۱. اصل تعریف منطق خاص: این اصل محدودی عناصر، روایت و بی‌گناهی و هم‌چنین رابطه‌ی روایت را با دنیای بیرون مطرح می‌کند.
۲. اصل خودآگاهی: نویسنده فانتزی را بر اساس روایت و تحیل جلاقی در وضعیت هوشیاری کامل خلق می‌کند؛ هر چند پیوسته از محتوا و تدوین ناخودآگاهی بهره می‌برد، اما این محتوا بر اساس نشانه‌ی از پیش طرح‌شده شکل می‌گیرد.
۳. اصل اعتبار زبانی: دنیای فانتزی اعتباری زبانی دارد نه حقیقی؛ بنابراین جستجو برای یافتن آن چه در فانتزی‌ها می‌آید در دنیای واقعی کاری بی‌عنت و بی‌بهره است.
۴. اصل سربایت‌کنندگی: برای درک فانتزی و دنیای آن، نویسنده‌گان فانتزی‌ها را بر اساس الگوهای تحیلی شکل می‌دهند که به آن «الگوهای تحیل‌یابی» گفته می‌شود. حضور این الگوها فانتزی را برای مخاطبان ملموس می‌کند و در نتیجه، این تحیل به مخاطب سربایت می‌کند.
۵. اصل الگوهای تخیل‌پذیر: تحیلی که در فانتزی‌ها به کار می‌رود، از ریشه وینی برمی‌آید که جهت‌دهنده‌ی رول انسانی در بیشتر تاریخ است. این تحیل به شکل الگوهای متفاوت اما کاملاً مختلف ارائه می‌شود که به آن «الگوهای تحیل‌یابی» می‌گویند.
۶. اصل طرح آزاد فانتزی: در طرح‌ریزی از اراده‌ی فردی نویسنده پیروی می‌کند و نویسنده می‌تواند «مطلق» میل خود، اما یا در نظر گرفتن ضرورت‌های درونی روایت، به طرح‌ریزی بپردازد.
۷. اصل ویژگی خاص: بر اساس این اصل، الگوهای طرحی هر فانتزی یکبار پدید می‌آید و دلیل «تعلق» و گسترش به فانتزی‌های دیگر نیست و اگر بر خلاف این اصل عمل شود این فانتزی اصیل نیست.
۸. اصل پیش‌بینی ناپذیری: زیبایی که نویسنده در فانتزی ترمیم می‌کند، در بیشتر موارد دنیایی که دلیل پیش‌بینی باشد نیست.
۹. اصل بی‌موسیقی درونی: اجزا، عناصر و روابط هر فانتزی به گونه‌ای به هم پیوند خورده است که برآیند این پیوندها، در هر فانتزی

به قلوب تبدیل می‌شود و در همان فانتزی نیز می‌ماند.

۱۰. اصل تعلیق ناپاوری: وقتی «مخاطب در ارتباط با دنیای فانتزی فرار می‌گیرد، ذهنش فعالیت خودکار انجام می‌دهد که به آن «تعلیق ناپاوری» می‌گویند؛ به این که هنگام رویداد رویداد یا جایی یا موقعیت فانتزی از خود نمی‌پرسد که «آیا چنین چیزی امکان دارد؟»
۱۱. اصل آشنایی زبانی عمیق: این اصل، جوهر غیرعادی سازی فانتزی را می‌سازد.
۱۲. اصل شگفتی: فانتزی باید بتواند شگفتی ایجاد کند. این نباید شگفت فراتر از دنیای است که به طور روزمره در آن زندگی می‌کنیم و زمانی به وجود می‌آید که در نظم دنیای معمولی گسست، تحریف یا تعبیری به وجود می‌آید.

۱۳. اصل نسبی‌گرایی فانتزی: در برابر مطلق‌گرایی افسانه‌ها: در دنیای فانتزی‌ها برخلاف دنیای افسانه‌ها، هیچ چیز مطلق و هیچ نگاه یکتایی وجود ندارد؛ چرا که لسان مدرن در ارزش‌گذاری‌های پدیدها را نسبی می‌بیند؛ بنابراین، چنین نگرشی به اصل می‌آورد که نگاه مثبت و مطلق افسانه‌ها را به دنیای فانتزی‌ها تبدیل کرد.

۱۴. اصل پایان‌باز: فانتزی‌ها از قلوب تکرار عام که برآیند تکرار نویسنده یا معاصر است سود می‌برد و هیچ محدودیتی را مثل افسانه‌ها در پایان ساختارشان نمی‌پذیرند.

۱۵. اصل دگرگونی و دگرپسندی: تغییر پدیدها و خوانایی طبیعی و دگرپسندی در شکل آن‌ها و ترکیب اشکال طبیعی به قصد این که شکل نویسنده از آن به دست آید، همه در چهارچوب این اصل می‌گنجد.

۱۶. اصل بازی زبانی: فانتزی‌ها چه در ساخت زبانی ارتباطی موجودات تحیلی و چه در تعبیر و تحریف زبان «عیبار»، تلاش‌هایی صورت می‌پذیرد که ناشی از درک تحیل زبانی است که وجه تمایز فانتزی یا افسانه‌های گه‌گه است.

۱۷. اصل ایجاد موقعیت‌های بازی‌گونه فانتزی: به نوعی به دنیای بازی پیوند دارد یا از آن تأثیر گرفته است. برای مؤهل، فانتزی استناد بازی کودکانی در سال‌های بزرگسالی است.

۱۸. اصل محدودیت: در فانتزی‌ها محدودیت حاکم است؛ زیرا طرح نمانش بر اساس قلوب علیت شکل می‌گیرد. در این داستان‌ها، هر چیزی را در هر زمانی نمی‌توان به کار برد، حتی کاربری جادو و انبیا جادویی نیز مکان و زمان خاص خود را می‌طلبند.

شخصیت‌ها و موجودات در فانتزی

شخصیت‌ها در فانتزی تصویری عینی‌تر و ملموس‌تر

نام اینک بررسی روی چهارمین «ماده کلیدی فانتزی» چهارمین مایه در فانتزی را چنین معرفی می‌کند:

۱. جهان‌های خلق‌شده، ۲. جلیه‌جایی زمان، ۳. جست‌وجو و ۴. نبرد بین نیکی و بدی.

موضوع در فانتزی‌ها موضوعاتی از قبیل مرگ و زندگی، جنایی خانواده و تنهایی انسان معاصر، دوستی، عشق، عدم ارتباط یا گم‌شدن ارتباط، ارتباط انسانی یا موضوعات فضایی، ارتباط یا جغرافیای ارتباط انسانی یا موجودات تخیلی که در ارتباط با انسان، جنایی کودک از خانواده و بیرون‌گشته، آرمان‌گرایانه، هویت‌یابی یا هویت فلسفی، مسخ شدن انسان معاصر، هویت یا بی‌عاطفی و هومی و حملگی، ستایش آزادی، آزادی فردی کودک، نبرد نیکی و بدی، صلح و دوستی و نگرانش جنگ‌طلبی، نگاه‌های انسان‌ها و فرهنگ‌ها، روان‌شناختی‌ها، تحلیل جبرلی، خیال‌پردازی و بازی تخیل، یکتا و انجبال، بازی و تفریح، و ماجراجویانه به چشم می‌خورد.

در «ماده» درون مایه در فانتزی‌ها به ذهنیت نویسنده بستگی دارد در فانتزی‌ها درون مایه‌هایی چه محیط زیست، نسانایی و اکتشاف، فلسفی ارتباط یا نمانحاه‌ها، علمی - تخیلی، ماجراجویانه، عشق و دوستی، و تخیل به چشم می‌خورد.

ارزش فانتزی در نزد کودکان

در آثار فانتزی، عمدتاً به نیازهای کودک از جمله، نیاز به دوست داشتن و محبت، کنشایی یا آداب اجتماعی، کنشایی یا پدیده‌های جهان و کنشایی یا مباحث در حوزه علوم پرراخته می‌شود. کودکان همواره هنگام خواندن فانتزی از تصویر شایه خیالی واز دیدگاه‌های نامحدودی که در ذهن انسان گشوده می‌شود، لذت می‌برند. فانتزی موجب گریز موقت انسان از واقعیت‌ها می‌شود و گاه نور نفس از این واقعیت‌ها و روزمرگی‌ها کانتیجش است. علاوه بر آن نباید از یاد برد که زندگی همگی کودکان راحت و بی‌دغدغه نمی‌گذرد؛ بنابراین، کودکانی که تعارض نوم و بی‌رحمگی زندگی‌شان موجب می‌شود که ناسئل‌های واقعی هم از نظر آن‌ها ساختگی جلوه کند ممکن است برایشان حوشنایند یابند که فرصتی به دست آورند که به دنیای

نارند؛ علت آن در ماهیت دنیای نوانست. در فانتزی‌ها، شخصیت‌ها به ویژه نوع انسانی آن، تخیلی کافی دارند؛ چرا که برگرفته از دو محور دنیای کهن و نو هستند شخصیت در فانتزی به دو شکل دیده می‌شود:

۱. شخصیت‌هایی که ماهیت انسانی دارند؛
 ۲. شخصیت‌هایی که ماهیت غیر انسانی دارند

شخصیت‌های انسانی صاحب و سازنده‌ی جهان واقعی‌اند و شخصیت‌های غیر انسانی از ظمرو جهان فراتری می‌آیند مورد سوم، فانتزی‌هایی است که فقط در جهان فراتری می‌گذرد و فاقد شخصیت‌های انسانی است؛ مثل جغول و گیاهانی که دارای صفاتی تخیلی‌اند که آن‌ها را از موجودات جهان واقعی متمایز می‌کند.

موجودات در فانتزی‌ها عبارت‌اند از:

۱. کوتوله‌ها؛ موجوداتی شبیه انسان، اما از نظر اندازه، کوچک‌تر از انسان‌اند
۲. غول‌ها؛ هیولا‌هایی برگرفته از اسطوره و افسانه‌های کهن هستند؛ این‌ها موجوداتی صوری، اما اجمل‌اند که با انسان دشمنی دارند
۳. جان و گرها؛ این گروه از شخصیت‌ها یازمده و عامل تعکر جادویی هستند و حضورشان در فانتزی شباهت زیادی به زندگی واقعی‌شان دارد.

در فانتزی‌ها موجودات اساطیری مانند فال‌ها، سینه‌تارها، اسفکس‌ها و هم چنین اژدها نیز دیده می‌شود.

از دیگر شخصیت‌های موجود در فانتزی می‌توان به شخصیت‌های زیرزمینی که در شخصیت‌های درون‌گویی، شخصیت‌های فراطبیعی نو، موجودات نو شخصیت‌های فضایی شخصیت‌های ایزاری نو، شخصیت‌های ذهنی، شخصیت‌های جنوری، شخصیت‌های گیاهی، شخصیت‌های اسباب‌بازی و عروسکی، شخصیت‌ها در ظمرو خواب و رویا و شخصیت‌های ارواح اشاره کرد.

بِن مایه، موضوع و درون مایه در فانتزی‌ها

بِن مایه، فانتزی‌ها از نظریه مایه از افسانه‌های هومی تأثیر پذیرفته‌اند نویسندگان مختلف بِن مایه‌های متفاوتی را برای فانتزی‌ها در نظر می‌گیرند؛ مثلاً جان آرتور کوهی^۱ در رسالهی دکتری خود به

دفتر انتشارات کمک آموزشی

با مجله‌های رشد آشنا شوید

مجله‌های رشد توسط دفتر انتشارات کمک آموزشی سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وابسته به وزارت آموزش و پرورش تهیه و منتشر می‌شوند:

مجله‌های دانش آموزی

(به صورت ماهنامه و ۸ شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شوند):

- + **رشد کودک** (برای دانش آموزان ابتدایی و پایه ی اول دوره ی نخستان)
- + **رشد نوجوان** (برای دانش آموزان پایه های نهم و سوم دوره ی نخستان)
- + **رشد دانش آموز** (برای دانش آموزان پایه های چهارم و پنجم دوره ی نخستان)
- + **رشد جوان** (برای دانش آموزان دوره ی راهنمایی تحصیلی)
- + **رشد جوان** (برای دانش آموزان دوره ی متوسطه و پیش دانشگاهی)

مجله‌های عمومی

(به صورت ماهنامه و ۸ شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شوند):

+ **رشد آموزش ابتدایی**، **رشد آموزش راهنمایی**، **تخصصی**، **رشد تکنولوژی آموزشی**، **رشد مدرسه فردا**، **رشد مدیریت مدرسه**، **رشد معلم**

مجله‌های تخصصی

(به صورت فصلنامه و ۳ شماره در هر سال تحصیلی منتشر می‌شوند):

+ **رشد برهان راهنمایی** (مجله ریاضی برای دانش آموزان دوره ی راهنمایی تحصیلی) + **رشد برهان متوسطه** (مجله ریاضی برای دانش آموزان دوره ی متوسطه) + **رشد آموزش قرآن** + **رشد آموزش معارف اسلامی** + **رشد آموزش زبان و ادب فارسی** + **رشد آموزش هنر** + **رشد مشاور مدرسه** + **رشد آموزش تربیت بدنی** + **رشد آموزش علوم اجتماعی** + **رشد آموزش تاریخ** + **رشد آموزش جغرافیا** + **رشد آموزش زبان** + **رشد آموزش ریاضی** + **رشد آموزش فیزیک** + **رشد آموزش شیمی** + **رشد آموزش زیست شناسی** + **رشد آموزش زمین شناسی** + **رشد آموزش فنی و حرفه ای** + **رشد آموزش پیش دبستانی**

مجله‌های رشد عمومی و تخصصی بر این آموزگاران، معلمان، مدیران و کارکنان اجرایی مدارس، دانش‌جوین، مراکز تربیت معلم و رشته‌های دبیری دانشگاه‌ها و کارشناسان تعلیم و تربیت تهیه و منتشر می‌شوند.

نشانی: تهران، خیابان ایرانشهر شمالی، ساختمان شماره ی ۳ آموزش و پرورش، پلاک ۳۶۶، دفتر انتشارات کمک آموزشی.
تلفن و نمابر: ۰۲۱-۸۸۳۰۱۲۷۸

«فانتری» راه یابند. در فضای فانتزی، جویی بریدی غلبه می‌کند و عاقبت حق و عدالت در آن حکم فرما می‌شود.

پی‌نوشت

۱. فرهنگ نسبی، جلد ۲، صفحه ۲۰۴۹

2. Kashi Chaboufahi

۳. مجله ی رشد، فانتزی در ادبای کودکان، انتشارات پژوهش، ۱۳۸۲

منابع

۱. بسازون، کلرول لسیچ، کارل امو و تاملیسون، فانتزی نو، ترجمه ی پر نار نیری، ۱۳۷۹.
۲. گرانت، جاسان، فانتزی عام و کاهش تخریب در ادبیات کودک، ترجمه ی مریم خدایی، کتاب ماه کودک سال دوازدهم شماره ی ۱، خرداد ۱۳۸۸.
۳. شامیادی، حمیدرضا، مقدمه ی بر ادبیات کودک تهران، گفین پژوهش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۱.
۴. خدایی، مریم، شیوه های فانتزی سازی ادبیات کهن، کتاب ماه کودک، سال دوازدهم شماره های ۲ و ۳، اردیبهشت ۱۳۸۸.
۵. کاسپین، خورشید، فانتزی در ادبیات کودکان، ترجمه ی محمدرضا طلیعی، انتشارات بوین، ۱۳۷۹.
۶. قزل ابرق، تراب، ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن تهران، انتشارات سنا، ۱۳۸۵.
۷. هدایتی، مهدیه، هر چقدر، هر فانتزی و فانتزی نو، کتاب ماه کودک، سال دوازدهم شماره ی ۱، خرداد ۱۳۸۸.
۸. کانون لیرا، داستان های هر فانتزی، ترجمه ی علی خاکساران، کتاب ماه کودک، سال دوازدهم شماره ی ۲، تیر ۱۳۸۷.
۹. محمدی، حمده، فانتزی در ادبیات کودکان، انتشارات روزگار، مجموعه ی دانش پژوهان، ۱۳۸۷.

۱. خیابان دایره معارف ادبیت کودکان، ترجمه ی پر نار نیری، ۱۳۷۹.

11. A. Fuzzy genre: Two view of Solay Chikha adams children's literature, 2000, 26 Academic Research Library.
12. www.fanfiction.org
13. www.iranonline.com
14. www.iranibazir
15. www.kanoonweb.com
16. www.kanoonbazar.com
17. www.parsigo.ir
18. www.ononpage.com

